

הרפורמה בחינוך המיוחד – יישום תיקון מס' 11 לחוק חינוך מיוחד

כתיבה: אתי וייסבלאי | אישור: יובל וורגן
תאריך: ל"א סיוון תש"ף, 23 ביוני 2020

סקירה

תוכן עניינים

1	תמצית	1
3	מערכת החינוך המיוחד	1.1
4	1.1 מאפייני הלימוד של תלמידי החינוך המיוחד	1.2
6	1.2 תקציב החינוך המיוחד	2
8	2. הרפורמה בחינוך המיוחד ותיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד	2.1
8	2.1 תיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד	3
13	3. יישום תיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד	3.1
13	3.1 יישום התיקון במחוז הצפון בשנת הלימודים תש"ף (2019/20)	3.2
17	3.2 היערכות ליישום התיקון לחוק בכלל המחוזות	4
18	4. ביקורת על יישום התיקון לחוק החינוך המיוחד	4.1
19	4.1 שימוש בשאלון ראמ"ה	4.2
102	4.2 טענות להתנהלות לא תקינה בוועדות ולמעורבות של שיקולים תקציביים בקביעת זכאות לשירותי חינוך מיוחד ורמת תפקוד של תלמידים עם צרכים מיוחדים	4.3
20	4.3 היעדר משאבים מספיקים לתלמידים בשילוב	
21		

תמצית

ביולי 2018 אישרה הכנסת את תיקון מספר 11 לחוק חינוך מיוחד, התשמ"ח-1988. תיקון זה הוא מרכיב מרכזי ברפורמה בחינוך המיוחד שמקדם המשרד בשנים האחרונות ומלווה בביקורת חריפה מטעם גורמים שונים.

במסמך שלהלן, שנכתב לקראת דיון ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת בנושא "תיקון חוק החינוך המיוחד – מעקב ובדיקה אחר יישום הפיילוט" יפורט התיקון לחוק, ויוצג מידע על יישומו הן במחוז הצפון החל משנת הלימודים הנוכחית – תש"ף (2019/20) והן לקראת החלתו המלאה של החוק בספטמבר 2020.

בין הממצאים המרכזיים מן המסמך:

- ❖ במערכת החינוך המיוחד לומדים בשנת הלימודים תש"ף 275,471 תלמידים, שהם כ-11.6% מן התלמידים במערכת החינוך. כ-60% מתלמידי החינוך המיוחד משולבים במערכת החינוך הרגילה.
- ❖ תלמידי החינוך המיוחד זכאים לפי חוק החינוך המיוחד לשירותים ייחודיים המאפשרים להם ללמוד במערכת החינוך. סוג השירותים והיקפם תלויים בסוג המסגרת של התלמיד (מוסד לחינוך מיוחד, כיתת חינוך מיוחד בבית ספר רגיל או מסגרת חינוך רגילה), שלב החינוך, אפיון המוגבלות ורמת התפקוד של התלמיד.
- ❖ התקציב הכולל של מערכת החינוך המיוחד צפוי להיות בשנת תש"ף כ-11.4 מיליארד ש"ח והתקציב הממוצע לתלמיד חינוך מיוחד כ-41,400 ש"ח לשנה. יש הבדלים ניכרים בתקצוב תלמידי חינוך מיוחד בהתאם לסוג המסגרת והשירותים הניתנים במסגרתה, אפיון המוגבלות ורמת התפקוד של התלמיד. בקרב תלמידי המשולבים במערכת החינוך הרגילה הפערים גדולים במיוחד החל מ-27,600 ש"ח בשנה לתלמיד הזכאי לשעות תגבור מן הסל המוסדי בלבד, ועד לכ-95,000 ש"ח בשנה לתלמיד עם מוגבלות שכיחה פחות הזכאי לסל שילוב אישי ולסייעת משלבת.
- ❖ בשנים האחרונות מקדם משרד החינוך רפורמה מקיפה במערכת החינוך המיוחד. לפי המשרד הרפורמה כוללת, לצד תיקון לחוק החינוך המיוחד, תוספות תקציביות למערכת החינוך המיוחד עבור: בינוי כיתות חינוך מיוחד, תקצוב מוסדות חינוך רגיל, תוספת תקנים למפקחים ומימון ליווי בהסעות לתלמידי חינוך מיוחד.
- ❖ לתיקון לחוק החינוך המיוחד שעבר בכנסת ביולי 2018 שלושה מרכיבים מרכזיים: שינויים בהליך קביעת הזכאות וההשמה בחינוך המיוחד, עקרון בחירת הורים במסגרת שבה ילמד ילדם והסדרת השירותים הניתנים לתלמידי חינוך מיוחד בהתאם לסוג המסגרת, המוגבלות ורמת התפקוד של התלמיד.
- ❖ התיקון לחוק מיושם בהדרגה החל משנת הלימודים תש"ף. בשנה הראשונה להחלתו הוא יושם במחוז הצפון ובשנה השנייה, שנת הלימודים תשפ"א (ספטמבר 2020) הוא צפוי לחול בכלל מחוזות משרד החינוך.

- ❖ **אף כי מדובר בפיילוט שנועד לבחון את יישום התיקון, משרד החינוך לא פרסם מידע עדכני, מפורט ועקבי על יישום התיקון במחוז הצפון ובפרט אודות התרומה של התיקון בחוק לשילובם של תלמידי חינוך מיוחד בחינוך הרגיל.**
- ❖ **בין הנתונים שפורסמו על ידי המשרד בקשר ליישום התיקון לחוק במחוז הצפון:**
 - **בשנה הראשונה ליישום של החוק במחוז הצפון ניגשו לוועדות זכאות ואפיון 10,405 תלמידים, לעומת כ-7,900 תלמידים שניגשו לוועדות השמה בשנת הלימודים תשע"ט. עם זאת, המספר הכולל של התלמידים שעניינם נדון בוועדות חינוך מיוחד כמעט ולא השתנה ביחס לשנים קודמות.**
 - **כמעט כל התלמידים שעניינם נדון בוועדת זכאות ואפיון בשנה זאת קיבלו זכאות לשירותי חינוך מיוחד וכ-40% מתוכם שולבו בחינוך הרגיל.**
 - **התקיימו 13 דיונים להשמה של תלמיד בסוג מסגרת שונה מזה שבחרו הוריו בשל חשש לפגיעה ממשית. ברוב הדיונים התקבלה עמדת הוועדה ביחס לסוג המסגרת. כן התקבלו 221 בקשות לדיון בוועדת השגה.**
 - **בשנת הלימודים תש"ף גדל מספר התלמידים המשולבים בכ-10% ביחס לשנת הלימודים תשע"ט, והם מהווים כ-70% מתלמידי החינוך המיוחד במחוז. מספר התלמידים שזכאים לסל שילוב אישי גדל בכמעט פי שניים והם מהווים כיום כ-16% מן התלמידים המשולבים במחוז.**
- ❖ **החל בינואר 2020 פועלות ועדות בחינוך המיוחד לפי התיקון לחוק בכלל המחוזות כהכנה ליישום המלא של התיקון בשנת הלימודים תשפ"א. בעת סגירת מוסדות החינוך בשל התפשטות נגיף הקורונה אפשר משרד החינוך לקיים חלק מן הוועדות מרחוק וללא השתתפות הורים וניתנה אפשרות לוועדות לקיים דיונים גם בהיעדר כלל המסמכים הנדרשים לקביעת זכאות ורמת תפקוד. כן דחה המשרד את המועד האחרון לקיום הוועדות ל-15 ביוני, 2020. על פי נתוני המשרד עד כה פעלו כ-60,000 ועדות זכאות ואפיון לקראת שנת הלימודים תשפ"א. לא נמסר מידע על מספר הזכאים מבין התלמידים שניגשו לוועדות אלה ועל ההתפלגות שלהם בין המסגרות השונות.**
- ❖ **הרפורמה ובפרט התיקון לחוק החינוך המיוחד לווו בביקורת ציבורית חריפה מצד גורמים שונים הפעילים בזירה, החל מתהליך התיקון לחוק ודרך השלבים השונים ביישום. ביקורת זאת התעוררה ביתר שאת בחודשים האחרונים, על רקע הדיונים בוועדות החינוך המיוחד לקראת יישום המלא של החוק. בין הסוגיות שהועלו על ידי המבקרים: השימוש שנעשה בתהליך קביעת הזכאות בשאלון רמת התפקוד (שאלון הראמ"ה), היעדר משאבים מספקים לשילוב תלמידי חינוך מיוחד בחינוך הרגיל לרבות הכשרה וליווי לצוותי ההוראה בחינוך הרגיל וטענות להתנהלות לא תקינה בוועדות ולמעורבות של שיקולים תקציביים בקביעת זכאות לשירותי חינוך מיוחד ורמת תפקוד של תלמידים עם צרכים מיוחדים.**

1. מערכת החינוך המיוחד¹

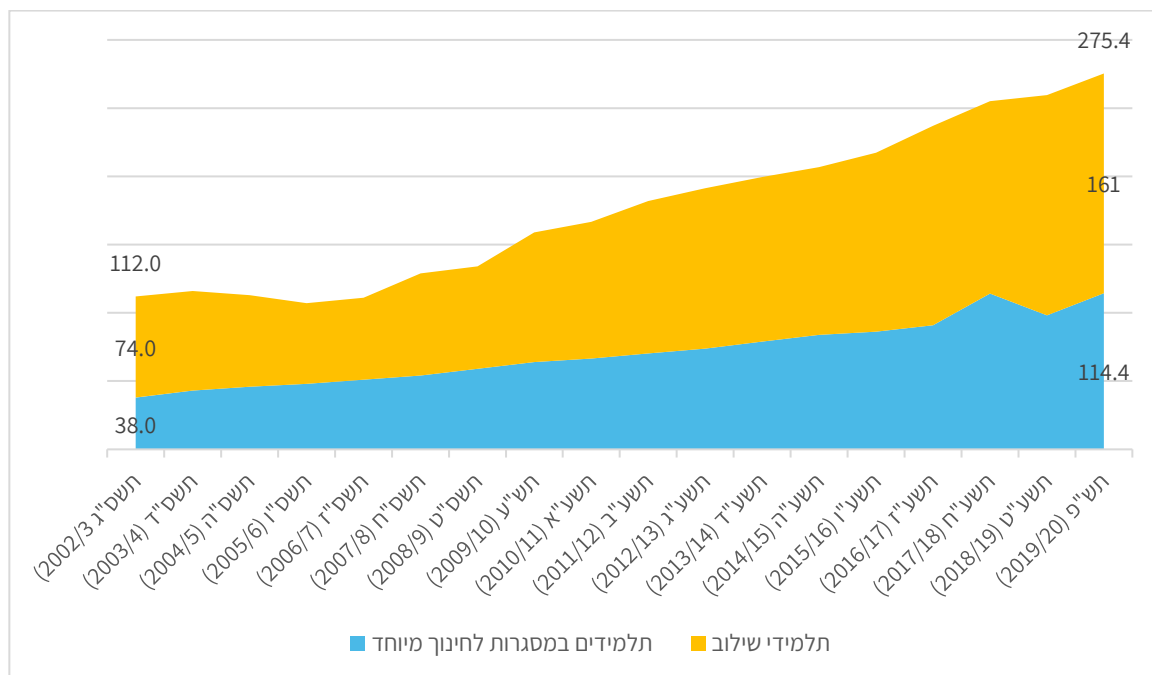
במערכת החינוך המיוחד הפועלת מכוח חוק החינוך המיוחד, התשמ"ח-1988 לומדים תלמידים בני שלוש עד 21 עם מוגבלויות, נכויות וקשיים מתמשכים הנדרשים לתמיכה מוגברת, לשירותים מיוחדים ולתנאים מותאמים כדי ללמוד במערכת החינוך. בין תלמידי החינוך המיוחד: תלמידים במסגרות לחינוך מיוחד, בהן בתי ספר וגנים לחינוך מיוחד, תלמידים בכיתות חינוך מיוחד בבתי ספר רגילים ותלמידים המשולבים בכיתות רגילות בגנים ובבתי ספר רגילים.

בשנת הלימודים הנוכחית, תש"ף (2019/2020), לומדים במערכת החינוך המיוחד 275,471 תלמידים שהם כ-11.6% מן התלמידים במערכת החינוך. מבין תלמידי החינוך המיוחד 114,443 תלמידים במסגרות חינוך מיוחד ו-161,028 תלמידים המשולבים בחינוך הרגיל.²

בשנים האחרונות חל גידול של ממש במספר תלמידי החינוך המיוחד ובשיעורם מתוך כלל התלמידים במערכת החינוך. עם זאת שיעור התלמידים המשולבים במערכת החינוך הרגילה מבין התלמידים בחינוך המיוחד כמעט ולא השתנה והוא עומד על כ-60% מתלמידי החינוך המיוחד.

בשנים האחרונות חל גידול של ממש במספר תלמידי החינוך המיוחד ובשיעורם מתוך כלל התלמידים במערכת החינוך. עם זאת שיעור התלמידים המשולבים במערכת החינוך הרגילה מבין התלמידים בחינוך המיוחד כמעט ולא השתנה והוא עומד על כ-60% מתלמידי החינוך המיוחד.

תרשים 1- תלמידים במערכת החינוך המיוחד – 2003-2020

¹ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [מערכת החינוך בישראל - סוגיות נבחרות בתחום עיסוקה של ועדת החינוך המיוחד](#), כתיבה: אתי וייסבלאי, 23 ביולי 2019.

² משרד החינוך, מידע ונתונים על יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 22 ביוני 2020.

חוק חינוך מיוחד, התשמ"ח-1988 מסדיר את כל ההיבטים בחינוכם של ילדים עם צרכים מיוחדים. על פי המוגדר בחוק, החינוך המיוחד משמעו הוראה, לימוד וטיפול שיטתיים הניתנים לילד עם צרכים מיוחדים, לרבות טיפולי פיזיותרפיה, ריפוי בדיבור, ריפוי בעיסוק, וטיפולים בתחומי מקצועות נוספים שייקבעו ולרבות שירותים נלווים (שירותי הסעה וארוחות, עזרים מסייעים, שירותים רפואיים, פארה-רפואיים, פסיכולוגיים וסוציאליים ועוד), הכל לפי צרכיו של הילד עם הצרכים המיוחדים.

לפי החוק, המדינה היא הגורם המופקד על מתן חינוך מיוחד, והוא ניתן בחינם. זאת במסגרת חינוכית מוכרת באזור מגוריו של הילד או, אם לא נמצא מוסד מתאים באזור המגורים, במוסד הקרוב ככל האפשר למקום מגוריו. החוק קובע את הליך קביעת הזכאות והשמה בחינוך המיוחד ומטיל על שר החינוך, בהסכמת שר האוצר, לקבוע את מאפייני הלימודים במוסד לחינוך מיוחד, לרבות משך שנת הלימודים, משך יום הלימודים ומספר התלמידים בכיתה תקנית.

ההשמה של תלמידים עם צרכים מיוחדים במערכת החינוך המיוחד נעשית באמצעות ועדות הפועלות לפי חוק החינוך המיוחד. עד לאחרונה הוועדות המוסמכות לדון בנושא זה היו ועדות השמה שהחליטו על זכאות של תלמידים עם צרכים מיוחדים ללימודים במסגרות חינוך מיוחד ווועדות שילוב שהחליטו על זכאותם של תלמידים לשילוב במסגרות חינוך רגילות. בשנת 2018 במסגרת תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד (ראו בהרחבה סעיף 2.1. להלן) נקבע כי ועדות אלה יוחלפו ב**וועדות זכאות ואפיון** בניהול משרד החינוך, שיקבעו את זכאותם של תלמידי חינוך מיוחד לשירותי חינוך מיוחדים במסגרות חינוך מיוחד ובמסגרות חינוך רגיל, וב**צוות רב-מקצועי** מטעם בית הספר במוסד חינוך רגיל, שיקבע את סל השירותים לתלמידים משולבים עם מוגבלויות וברמות תפקוד מסויימות.

1.1 מאפייני הלימוד של תלמידי החינוך המיוחד

תלמידי החינוך המיוחד זכאים לפי חוק לשירותים ייחודיים המאפשרים להם ללמוד במערכת החינוך. בין השירותים הייעודיים **לתלמידי מסגרות חינוך מיוחד**: כיתות קטנות, מספר גדול יותר של שעות תקן ויום לימודים ארוך, טיפולים פרא-רפואיים, הארכת שנת הלימודים וסייעת כיתתית. בין השירותים הייעודיים **לתלמידי חינוך מיוחד המשולבים בחינוך הרגיל**: תוספת שעות תגבור, טיפול וסיוע מקצועי ושירותי סייעת משלבת.

סוג השירותים והיקפם תלויים בסוג המסגרת של התלמיד, סוג הכיתה (אפיון המוגבלות המרכזי של התלמידים שלהם היא מיועד), שלב החינוך ורמת התפקוד של התלמיד. ככלל ניתן לחלק את השירותים **לתלמידי מסגרות חינוך מיוחד** לכמה רמות:

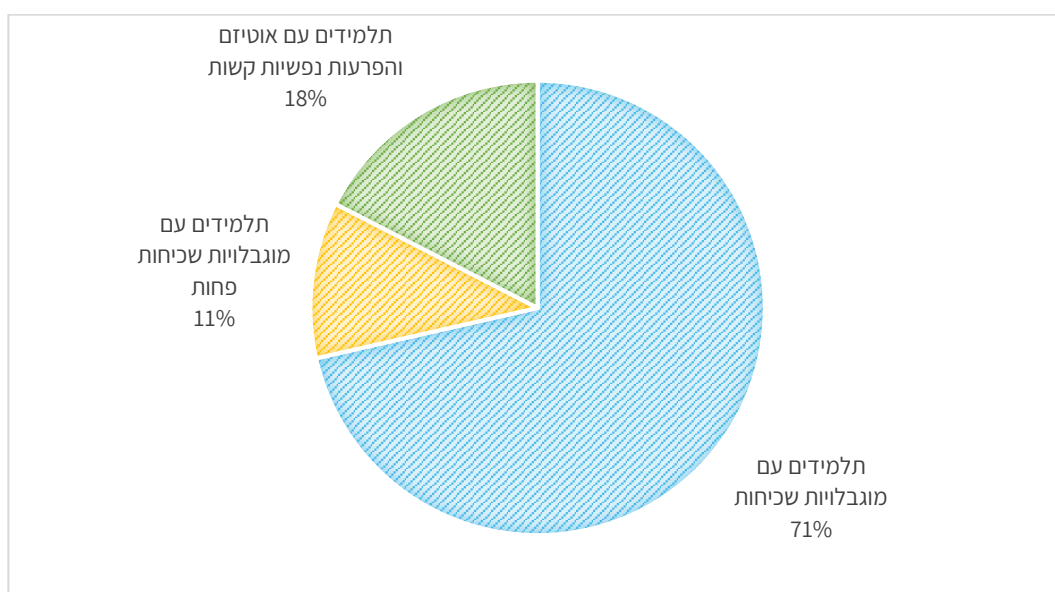
תלמידים עם מוגבלויות בשכיחות גבוהה ביותר בהן מוגבלות שכלית התפתחותית קלה ומשכל גבולי, הפרעות התנהגותיות-רגשיות, לקויי למידה ומעוכבי התפתחות ושפה זכאים ל-30 עד 37 שעות לימוד שבועיות, יום לימודים המסתיים ב-12:45, כיתות לימוד של 6 עד 12 ילדים ועד 2.4 שעות טיפולים פארה-רפואיים בשבוע.

תלמידים עם מוגבלויות שכיחות פחות כגון מגבלות ראייה ושמיעה, מוגבלות שכלית-התפתחותית קשה ובינונית, שיתוק מוחין ונכויות פיזית קשות זכאים ל-41 שעות לימוד שבועיות, יום לימודים המסתיים ב-14:30, לימודים עד סוף חודש יולי ובעבור חלק מסוגי הכיתות גם בחופשות, 6 עד 10 ילדים בכיתה ו-1.9-3.4 שעות טיפולים פארה-רפואיים.

תלמידים עם אוטיזם והפרעות נפשיות קשות זכאים ל-51 עד 57 שעות לימוד לכיתה, יום לימודים המסתיים ב-16:00 עד 16:45, לימודים עד אמצע אוגוסט ובחופשות, 5 עד 8 ילדים בכיתה ו- 2.4-3.4 שעות טיפולים פארא-רפואיים בשבוע.

מנתוני משרד החינוך עולה כי כ-71% מתלמידי המסגרות לחינוך מיוחד לומדים בכיתות המיועדות לתלמידים עם מגבלות שכיחות, כ-11% נוספים לומדים בכיתות המיועדות לתלמידים עם מוגבלויות שכיחות פחות ו-18% בכיתות המיועדות לתלמידים עם אוטיזם והפרעות נפשיות קשות.³

תרשים 2: תלמידים בחינוך מיוחד לפי אפיון מוגבלות, תש"ף (2019/20)

בקרב **תלמידי חינוך מיוחד המשולבים בכיתות הרגילות** נהוגה הבחנה בין תלמידים עם מוגבלויות המוגדרות בשכיחות נמוכה בהן: אוטיזם, הפרעות נפשיות, מוגבלות בשמיעה ובראייה, שיתוק מוחין ונכות פיזית קשה, מחלות ותסמונות נדירות ומוגבלות שכלית התפתחותית בינונית וקשה, לבין תלמידים עם מוגבלויות בשכיחות גבוהה כגון: לקויות למידה, הפרעות התהגותיות ADHD, עיכוב התפתחותי בתחום השפתי והתפקודי ומוגבלות שכלית התפתחותית קלה.

תלמידים עם מוגבלויות בשכיחות גבוהה זכאים לתגבור מהסל הבית ספרי ("תקצוב סטטיסטי") הכולל 1.8 שעות שבועיות: 1.55 שעות הניתנות לכלל בתי הספר בגין 5.4% מהתלמידים בבית הספר, ועוד 0.3 ש"ש למתי"א (מרכז תמיכה יישובי/אזורי).

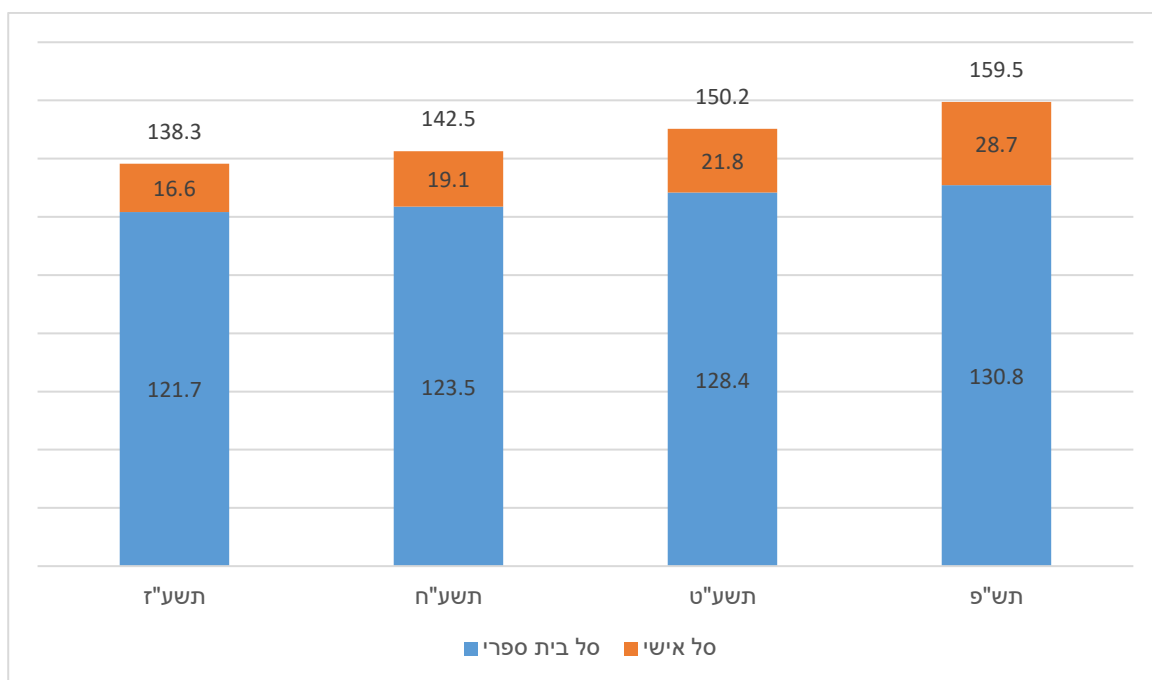
תלמידים עם מוגבלויות בשכיחות נמוכה זכאים לסל אישי ("תקצוב דיפרנציאלי") הכולל 2.7 שעות תגבור, סיוע וטיפול אישיות שבועיות המתקצבות לפי מספר התלמידים המשולבים בכל מוסד. בנוסף עשויים תלמידים אלה להיות זכאים גם לסייעת משלבת בהתאם לאפיון המוגבלות ולרמת התפקוד שלהם. נציין כי במסגרת

³ עיבוד לנתוני משרד החינוך, **במבט רחב – מספרים על חינוך**, כניסה ב-4 ביוני 2020.

התיקון לחוק החינוך המיוחד (ראו בהרחבה סעיף 2.1. להלן) הורחבה הזכאות לסל אישי לתלמידים עם מוגבלויות שכיחות ברמת תפקוד נמוכה.

בשנת הלימודים תש"ף כ-18% מן התלמידים המשולבים במערכת החינוך הרגילה היו זכאים לתמיכה מן הסל האישי ו-82% מן הסל המוסדי (הבית ספרי). חלקם של תלמידי השילוב הזכאים לתמיכה מן הסל האישי נמצא בשנים האחרונות במגמת עלייה.⁴ מנתונים שפורסמו בשנים קודמות עולה כי בשנת תשע"א פחות מ-10% מן התלמידים המשולבים היו זכאים לתמיכה מהסל האישי.⁵

תרשים 3: תלמידי חינוך מיוחד המשולבים בחינוך הרגיל, 2017-2020

1.2 תקציב החינוך המיוחד⁶

מאז שנת 2015 גדל תקציב מערכת החינוך המיוחד בכ-35% והתקציב השנתי הממוצע לתלמיד גדל בכ-15%

משרד החינוך מקדיש תקציבים ניכרים למימון שירותי חינוך מיוחד לתלמידי מערכת החינוך המיוחד. על פי נתוני משרד החינוך בשנת הלימודים תשע"ט (2018/19) הוקצו לחינוך המיוחד כ-10.7 מיליארד ש"ח ובשנת הלימודים תש"ף (2019/20) צפוי התקציב להיות כ-11.4 מיליארד ש"ח (לא כולל תקציבים עבור בינוי כיתות וחדרי הכלה). מאז שנת 2015 גדל תקציב מערכת החינוך המיוחד בכ-35% והתקציב השנתי הממוצע לתלמיד גדל בכ-15%.

⁴ משרד החינוך, יישום תיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד, מצגת לוועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, 22 ביוני 2020.

⁵ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [חינוך לילדים עם צרכים מיוחדים בישראל – נתונים וסוגיות מרכזיות](#), 14 בדצמבר 2015.

⁶ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [מערכת החינוך בישראל – סוגיות נבחרות בתחום עיסוקה של ועדת החינוך המיוחד](#), כתיבה: אתי וייסבלאי, 23 ביולי 2019.

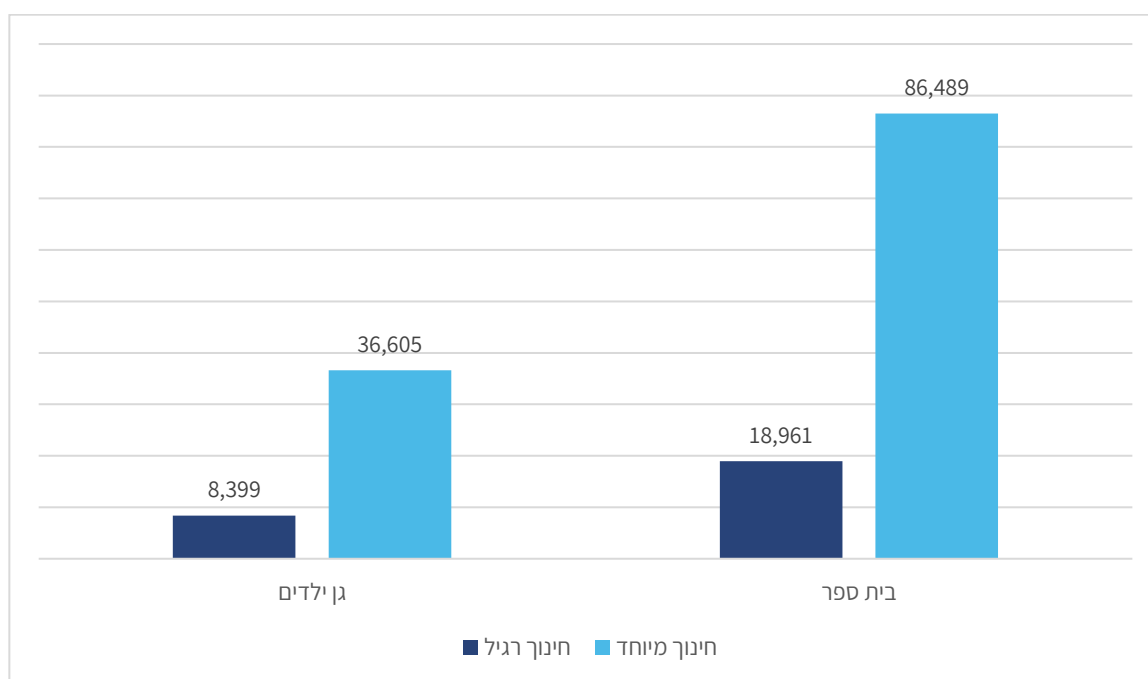
טבלה 1: תקציב שנתי ותקציב לתלמיד בחינוך המיוחד, 2015-2020

תש"ף (2019/20) (אומדן)	תשע"ט (2018/19)	תשע"ח (2017/18)	תשע"ז (2016/17)	תשע"ו (2015/16)	תשע"ה (2014/15)	
11.4	10.7	10	9.3	8.4	7.5	תקציב (מיליארדי ש"ח)
275,500	259,600	255,000	237,200	217,400	206,800	תלמידים
41,379	41,217	39,216	39,207	38,638	36,267	תקציב ממוצע לתלמיד

יש הבדלים משמעותיים בתקצוב תלמידי חינוך מיוחד, הנובעים מסוג המסגרת שבה הם לומדים, מסוג הכיתה ומרמת התפקוד של התלמידים.

על פי נתוני משרד החינוך העלות השנתית הממוצעת לתלמיד במסגרות חינוך מיוחד גדולה פי כ-4.5 מעלות תלמיד בחינוך הרגיל. העלות הגבוהה לתלמיד בחינוך המיוחד קשורה במאפיינים הייחודיים של מסגרות אלה שנמנו לעיל לרבות: מספר קטן של תלמידים בכיתה, מספר גדול של אנשי צוות לתלמיד, יום לימודים ארוך ושנת לימודים ארוכה בהשוואה לחינוך הרגיל לצד השירותים הייעודיים לתלמידי חינוך מיוחד במסגרות אלה דוגמת טיפולים פרא-רפואיים. השוואה מפורטת בתרשים שלהלן:

תרשים 4: עלות לתלמיד במסגרת חינוך מיוחד, תשע"ח (2017/18), בש"ח

לעלות **תלמיד המשולב במסגרת רגילה** יש טווח רחב והיא תלויה בשירותים שמקבל כל תלמיד: החל מ-27,600 ש"ח בשנה לתלמיד הזכאי לשעות תגבור מן הסל המוסדי בלבד, ועד לכ-95,000 ש"ח בשנה לתלמיד עם מוגבלות שכיחה פחות הזכאי לסל אישי ולסייעת משלבת. עלות זאת כוללת את שעות ההוראה ואת השירותים הניתנים לכל תלמיד בחינוך הרגיל, בתוספת שירותים ייעודיים לתלמידי החינוך המיוחד המשולבים בחינוך הרגיל.

2. הרפורמה בחינוך המיוחד ותיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד

בשנים האחרונות, ועל רקע הגידול במספר תלמידי החינוך המיוחד וקשיים משמעותיים שנתגלו במערכת זאת הקשורים בכך דוגמת איחור בשיבוץ תלמידים בחינוך המיוחד ותפוסת כיתות מעל התקן,⁷ מקדם משרד החינוך שינויים נרחבים במערכת החינוך המיוחד. במסגרת הרפורמה בוצעו תיקונים בחוק החינוך המיוחד וכן הוחלט להקצות תוספות תקציב ניכרות למערכת החינוך המיוחד, לרבות:

- הקצאת תקציב של 1.2 מיליארד ש"ח לבינוי כיתות בחינוך המיוחד. התקציב ישמש לבניית 1,150 כיתות חינוך מיוחד בשנים 2018 עד 2021.
- תוספת משאבים בסך כ-245 מיליון ש"ח לחינוך הרגיל, לצורך חיזוק, הרחבה והעמקה של פעולות ההשתלבות וההכלה בחינוך הרגיל וחיזוק מסוגלות צוות ההוראה בהתמודדות עם כיתה הטרוגנית.
- 80 מיליון ש"ח בשנים 2018 עד 2021 לבניית חדרי הכלה בבתי הספר.
- 25 מיליון ש"ח לליווי תלמידי חינוך מיוחד בגילאי גן בהסעות.
- תוספת תקני מפקחים לפיקוח על החינוך המיוחד.⁸

הוועדה הציבורית לבדיקת מערכת החינוך המיוחד בראשות השופטת דליה דורנר (ועדת דורנר) הגישה את מסקנותיה לשרת החינוך בשנת 2009. הוועדה המליצה לשנות מן היסוד את תקצוב שירותי החינוך המיוחד ואת מתכונת השמתם של ילדים עם צרכים מיוחדים. היא סברה כי מן הראוי לעצב הסדר חדש שבבסיסו שני עקרונות: מתן אפשרות בחירה להורים בדבר המסגרת שבה ילמד ילדם; ותקציב "ההולך אחרי הילד" – כלומר הקצאת תקציב עבור הילד עם הצרכים המיוחדים על יסוד אפיון הילד נוכח מוגבלותו ואופן תפקודו, והפניית התקציב למסגרת החינוך שאליה יבחרו הוריו לרשום אותו בית-ספר לחינוך מיוחד, כיתה לחינוך מיוחד בבית ספר רגיל או מסגרת חינוך רגילה. משרד החינוך קיבל את המלצות הוועדה והחל ביישומן באמצעות פיילוט בשנת הלימודים תשע"ב (ספטמבר 2011). בשנים הראשונות כלל הפיילוט כ-1,500 תלמידים בארבע רשויות מקומיות. על פי משרד החינוך, הרפורמה בחינוך המיוחד ושינויי החקיקה שבוצעו במסגרתה הם ברוח העקרונות שהוצגו בוועדת דורנר ומהווים חלק מיישום המלצותיה.⁹

2.1 תיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד

תיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד שאושר בוועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת ביולי 2018 ועבר בקריאה שניה ושלישית במליאת הכנסת הוא מרכיב מרכזי ברפורמה בחינוך המיוחד.

⁷ ראו: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [מחסור במסגרות חינוך מיוחד: מיופי צרכים ומענים](#), כתיבה: אתי וייסבלאי, 17 ביוני 2018. וכן: הוועדה המיוחדת ליישום הנגשת המידע הממשלתי ועקרונות שקיפותו לציבור, [שקיפות בהיערכות משרד החינוך לשנה"ל תשע"ט - תלמידים עם צרכים מיוחדים בכלל ותלמידים עם אוטיזם בפרט](#), פרוטוקול דיון, 11 ביולי 2018.

⁸ משרד החינוך, מידע ונתונים על יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 22 ביוני 2020.

⁹ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [מערכת החינוך בישראל - סוגיות נבחרות בתחום עיסוקה של ועדת החינוך המיוחד](#), כתיבה: אתי וייסבלאי, 23 ביולי 2019.

במסגרת התיקון נוסחו מחדש מטרות החינוך המיוחד תוך שימת דגש על השתתפותם ושילובם השוויוני של תלמידים עם צרכים מיוחדים בחברה ונקבע כי מטרות שירותי החינוך המיוחדים:

לקדם ולפתח את הלמידה, הכישורים והיכולות של התלמיד עם הצרכים המיוחדים ואת תפקודו הגופני, השכלי, הנפשי, החברתי וההתנהגותי ולהקנות לו ידע, מיומנויות, כישורי חיים וכישורים חברתיים;

לעגן את זכותו של התלמיד עם הצרכים המיוחדים להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה, בכל תחומי החיים, וכן לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית, בפרטיות ובכבוד, תוך מיצוי יכולותיו;

לקדם את שילובם של תלמידים עם צרכים מיוחדים במוסדות חינוך רגילים.

התיקון לחוק ערך שינויים מהותיים באופן מתן השירותים לתלמידים עם צרכים מיוחדים במערכת החינוך, בכמה היבטים מרכזיים:

- שינוי הליך קביעת הזכאות וההשמה בחינוך המיוחד;
- מתן אפשרות בחירה להורים בסוג המסגרת שבה ילמד ילדם;
- הגדרה ופירוט של היקף השירותים שזכאים להם תלמידי חינוך מיוחד בהתאם לסוג המוגבלות ורמת התפקוד.

אחד השינויים המשמעותיים ביותר שערך תיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד הוא שינוי הליך קביעת הזכאות וההשמה בחינוך במיוחד באמצעות הקמת שתי ועדות המחליפות את ועדת ההשמה וועדת השילוב שפעלו עד לתיקון¹⁰: **ועדת זכאות ואפיון וצוות רב-**

מקצועי מטעם בית הספר.

להלן יוצגו דגשים מרכזיים בעבודת ועדות הזכאות והאפיון והצוות הרב-מקצועי:¹¹

ועדת זכאות ואפיון

- בוועדה שישה חברים: יו"ר הוועדה שהוא עובד משרד החינוך, נציג הרשות המקומית, מפקח משרד החינוך לחינוך הרגיל ולחינוך המיוחד, פסיכולוג חינוכי מטעם הרשות המקומית ונציג הורים לתלמידים עם צרכים מיוחדים;
- משתתפים נוספים בדיוני הוועדה: התלמיד והוריו, איש צוות ממוסד החינוך שבו לומד התלמיד, מומחה בתחום המוגבלות של התלמיד מטעם המת"א ואנשי מקצוע מתחומים שונים לפי הצורך;
- הוועדה מתכנסת ברשות המקומית בה מתגורר התלמיד;

¹⁰ על פעילות ועדות אלה ראו בהרחבה: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [חינוך לילדים עם צרכים מיוחדים – נתונים וסוגיות מרכזיות](#), כתיבה: אתי וייסבלאי, 14 בדצמבר 2015.

¹¹ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' חינוך מיוחד, [יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד: שירותי חינוך מיוחדים לתלמידים עם צרכים מיוחדים – חוברת מידע](#), 10 בפברואר 2020.

- בסמכות הוועדה לקבוע את הזכאות של התלמיד לשירותי חינוך מיוחד, את רמת התפקוד של התלמיד ואת היקף השירותים שיינתן לו לרבות שירותי הסעה וליווי;
- תוקף החלטת הוועדה לשלוש שנים או עד למעבר מהגן לכיתה א'. ניתן לכנס ועדה בתוך פרק זמן קצר משלוש שנים על פי בקשת ההורים, בית הספר, הרשות המקומית או משרד החינוך;
- הפניית התלמידים לוועדות מתאפשרת עד ל-31 במרץ בכל שנה. דיוני הוועדות מתקיימים בחודשים נובמבר עד מאי, ואמורים להסתיים עד ל-15 במאי. הזכאות מיושמת, למעט במקרים חריגים, בשנת הלימודים העוקבת;
- במקרה שהוועדה מחליטה על מוגבלות ורמת תפקוד המזכים בשירותי חינוך מיוחדים במסגרת חינוך מיוחד או באמצעות סל אישי בחינוך הרגיל, ההורים יכולים לבחור את סוג המסגרת שבה ילמד ילדם;
- ניתן לערער על החלטת הוועדה לוועדת השגה בראשות מנהל מחוז משרד החינוך.

צוות רב-מקצועי

- מתכנס במוסד החינוכי הקולט את התלמיד וכולל את מנהל המוסד/נציג המתי"א במקרה של גן ילדים, מחנך/ת הכיתה או מנהל הגן, פסיכולוג חינוכי, עובד הוראה מתחום החינוך המיוחד, התלמיד והוריו;
 - בסמכות הצוות לקבוע את זכאותם של תלמידי חינוך מיוחד הלומדים בחינוך הרגיל, עם מוגבלויות שכיחות בתפקוד גבוה ובינוני גבוה, לשירותי חינוך מיוחדים מן הסל המוסדי וכן לקבוע את הרכב הסל האישי והתוכנית האישית עבור תלמידים שנקבעה להם זכאות לשירותי חינוך מיוחדים בוועדת זכאות ואפיון והוריהם בחרו בשילוב במוסד חינוך רגיל;
 - החלטת הצוות בתוקף לשלוש שנים, אך במידת הצורך ניתן לקיים דיון נוסף;
 - הדיונים מתקיימים החל מן ה-1 במרץ ועד ל-15 במאי בכל שנה (או 14 ביוני במקרה של החלטה על הרכב סל אישי) על מנת ליישם את ההחלטה בשנת הלימודים העוקבת;
 - דיונים בצוות הרב-מקצועי לקביעת הרכב הסל האישי והתוכנית האישית מתקיימים לאחר שוועדת זכאות ואפיון קובעת את רמת התפקוד של התלמיד ואת זכאותו לשירותי חינוך מיוחד באמצעות סל שילוב אישי בחינוך הרגיל. התלמיד והוריו שותפים לדיון ויש להם קול אחד בהחלטה;
 - ניתן לערער על החלטת הצוות הרב-מקצועי לוועדת זכאות ואפיון.
- נציין כי סעיפי החוק המתייחסים לוועדות הזכאות והאפיון והצוותים הרב-מקצועיים לחוק קובעים כי שר החינוך יקבע הוראות בדבר הקמת ועדות זכאות ואפיון וצוותים

רב-מקצועיים וסדרי עבודתם, בהתייעצות עם נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות ועם ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת. מאז התיקון לחוק, הנחיות מסוג זה נקבעו ותוקנו מספר פעמים, אך לא הותקנו תקנות. הדבר נעשה ללא התייעצות עם ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת שכן בתקופה זאת הכנסת פוזרה והוועדה לא פעלה.

סעיף 7(ב) שנוסחו נוסף לחוק עם התיקון, מפרט את האופן שבו בא לידי ביטוי אחד העקרונות המרכזיים בתיקון לחוק - **מתן זכות בחירה להורים לגבי סוג המסגרת החינוכית שבה ילמד ילדם.**

על פי הסעיף, לאחר החלטת ועדת זכאות ואפיון לגבי המוגבלות ורמת התפקוד של התלמיד, במקרים שבהם הוועדה קובעת כי סוג המוגבלות ורמת התפקוד של התלמיד מזכים אותו בשירותי חינוך מיוחדים במסגרת חינוך מיוחד או בסל אישי בחינוך הרגיל, ההורים נדרשים להחליט האם הם מעוניינים שילדם ילמד במוסד חינוך מיוחד, בכיתה לחינוך מיוחד במוסד חינוך רגיל או בכיתה רגילה בחינוך הרגיל. על מנת לאפשר להורים לקבל החלטה מושכלת, על הוועדה לפרט בפני ההורים את סל השירותים שלו יהיה זכאי ילדם בכל אחד מסוגי המסגרות. הוועדה רשאית להחליט על השמתו של הילד במסגרת חינוכית אחרת מזו שבחרו הוריו, אם היא סבורה בהסתמך על חוות דעת של גורמים טיפוליים כי יש חשש ממשי שהשמתו של התלמיד במסגרת חינוכית בהתאם לבחירת הוריו תביא לפגיעה ממשית בשלומם של אחרים. כן רשאית הוועדה להחליט על המסגרת המתאימה לילד במקרים שבהם ההורים לא הודיעו על בחירתם לוועדה בתוך 14 ימים.

כאמור, **זכות הבחירה ניתנת להורים במקרים שבהם החליטה הוועדה על זכאות ורמת תפקוד המזכה את התלמיד בשירותי חינוך מיוחד במוסד חינוך מיוחד בלבד. במקרים שבהם קבעה הוועדה או צוות רב מקצועי כי לתלמיד מוגבלות שכיחה ברמת תפקוד גבוהה או בינונית גבוהה התלמיד יקבל מענה מן הסל הבית ספרי במוסד חינוך רגיל, ללא מתן זכות בחירה להורים.**

תוספות שנוספו לחוק כחלק מן התיקון פירטו והסדירו לראשונה את **סל השירותים והיקף השירותים לתלמידי חינוך מיוחד בהתאם לסוג המוגבלות ולרמת התפקוד של התלמיד.** עם החלטת ועדת זכאות ואפיון או הצוות הרב-מקצועי לגבי המוגבלות של התלמיד ורמת התפקוד שלו, היקף השירותים וסל השירותים להם הוא זכאי (דוגמת שירותי סייעת) ייקבע בהתאם. על פי החוק סל השירותים יינתן לתלמיד בכפוף למאפיינים המובנים של המסגרת החינוכית שבה הוא לומד, כולל, במסגרות לחינוך מיוחד: יום לימודים ארוך, משך שנת הלימודים, מספר תלמידים בכיתה, ארוחות ומתקנים ייחודיים.

הסדרים אלו נקבעו באמצעות טבלאות מפורטות שנכללו בתוספת השנייה לחוק.

- לגבי **תלמידים המשולבים בכיתה רגילה** הם עשויים להיות זכאים למענה פרטני או קבוצתי וכן הנחייה של הצוות, כלומר מענה מהסל המוסדי, או לסל

אישי, לעיתים בתוספת של שעות סיוע.¹² כן נקבע בתוספת כי ניתן לבצע חלוקה שונה מזו שנקבעה לשעות שהוקצו להוראה, לטיפול ולסיוע בהתאם לצרכים האישיים של התלמיד, על פי המלצת הצוות הרב-מקצועי ובשיתוף הורי התלמיד.

- לגבי **תלמידים הלומדים במסגרות חינוך מיוחד** קבעה התוספת את המאפיינים של המסגרות, לרבות יום לימודים ארוך, פעילות ותכניות בחופשות, שירותים פארא-רפואיים וסיוע כיתתי בהתאם לסוג המסגרת ואפיון המוגבלות של הכיתה ועל פי חוזר מנכ"ל בנושא זה.

התיקון לחוק נכנס לתוקף בראשית שנת 2019 והוחל בהדרגה על תלמידים ביישובים במחוז הצפון של משרד החינוך בשנת הלימודים הנוכחית, תש"ף (2019/20), באמצעות צו חינוך מיוחד (החלה הדרגתית של תיקון מספר 11 לחוק חינוך מיוחד), תשע"ט-2018 שפורסם על ידי שר החינוך בנובמבר 2018. בתיקון לחוק נקבע כי החלת החוק תושלם לא יאוחר מתחילת שנת הלימודים התשפ"א – ספטמבר 2020.

1.2 ביקורת על הרפורמה והתיקון לחוק

בעת הדיונים על התיקון בחוק בוועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת הובעה כנגדו ביקורת חריפה מצד כמה גורמים ובהם נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות במשרד המשפטים, ארגוני הורים לילדים עם צרכים מיוחדים, ארגוני מנהלים וארגוני מורים. הביקורת כנגד הרפורמה כללה כמה טיעונים מרכזיים¹³:

- שינויי החקיקה מקבעים את אי-השוויון במשאבים בין תלמידים במסגרות חינוך מיוחד לתלמידים משולבים ולא משפרים במידה מספקת את היכולת של מסגרות החינוך הרגיל לקלוט תלמידים משולבים. לפיכך, להורים לא ניתנת אפשרות בחירה של ממש במסגרת שבה ילמד ילדם והתיקון לא צפוי לתרום לקידום שוויון הזדמנויות לתלמידי החינוך המיוחד;

- אף כי מספר תלמידי החינוך המיוחד המשולבים בחינוך הרגיל צפוי לעלות בעקבות התיקון, לא ניתנים במסגרת התיקון והרפורמה בחינוך המיוחד הכשרה מספקת למורים בחינוך הרגיל לעבודה עם תלמידים עם צרכים מיוחדים, לא

¹² ככלל, תלמידים עם מוגבלות בשכיחות גבוהה ורמת תפקוד גבוהה או בינונית גבוהה (רמת תפקוד 1 או 2), בהם תלמידים עם משכל גבולי, הפרעות התנהגותיות ורגשיות, לקות למידה, עיכוב התפתחותי תפקודי ושפתי זכאים למענה מן הסל המוסדי. תלמידים עם מוגבלויות אלה ברמת תפקוד נמוכה ובינונית נמוכה (רמת תפקוד 3 ו-4) זכאים למענה מן הסל האישי ולשעות סיוע במידת הצורך. זאת על פי התוספת לפי הנחיות חוזר מנכ"ל. תלמידים עם אוטיזם, מוגבלות פזיית, מוגבלות שמיעה או ראייה ברמת תפקוד גבוהה זכאים גם הם לסל אישי ושעות סיוע לפי הצורך, וברמות תפקוד 2 עד 4 ל-8 עד 24 שעות סיוע לכל הפחות בהתאם לרמת התפקוד. תלמידים משולבים עם מוגבלות שכלית התפתחותית או חשד למוגבלות זאת זכאים לסל אישי ושעות סיוע בהיקף של 16 עד 24 שעות סיוע לפי רמות התפקוד. נציין כי חוזר המנכ"ל המגדיר את מספר שעות הסיוע שלו זכאים תלמידים שהיקף שעות הסיוע שלהם לא נקבע בתוספת טרם פורסם.

¹³ ראו בין השאר: משרד המשפטים, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, [אושרה הרפורמה בחינוך המיוחד](#), הודעה לתקשורת, 2 ביולי 2019 וכן: איגוד מנהלי מחלקות חינוך ברשויות המקומיות ל"מתווה השינוי בחינוך הרגיל ובחינוך המיוחד", 4 ביוני 2019.

נוצרה תשתית מערכתית וארגונית ולא מוקצים משאבים מספקים לבתי הספר בחינוך הרגיל למתן מענה לתלמידים המשולבים;

- מרבית ההשקעה התקציבית במסגרת הרפורמה מיועדת לתלמידים בחינוך המיוחד לרבות בינוי כיתות חינוך מיוחד וליווי הסעות.

- הצבת גורם מטעם משרד החינוך כיו"ר הוועדה נותן את המנדט הבלעדי לקבלת החלטה למשרד החינוך.

מנגד טענו נציגי משרד החינוך בדיונים כי הרפורמה מגדילה באופן משמעותי את התקציבים לתלמידי החינוך המיוחד, הן במסגרות החינוך המיוחד והן במסגרות החינוך הרגיל ומסדירה לראשונה בחקיקה את השירותים שתלמידים אלו זכאים להם על פי רמת התפקוד שלהם.¹⁴

3. יישום תיקון מס' 11 לחוק החינוך המיוחד

כאמור, התיקון לחוק מיושם בהדרגה החל משנת הלימודים תש"ף (2019/20). בשנה הראשונה להחלתו הוא יושם במחוז הצפון ובשנה השנייה, שנת הלימודים תשפ"א (ספטמבר 2020) הוא צפוי לחול בכלל מחוזות משרד החינוך.

היישום כולל בשלב ראשון התכנסות ועדות זכאות ואפיון וצוותים רב-מקצועיים לפי התיקון לחוק על מנת לקבוע זכאות והשמה של תלמידי החינוך המיוחד במסגרות החינוך השונות בשנת הלימודים העוקבת, ובהמשך לכך יישום הזכאות של התלמידים ועבודה של מסגרות החינוך עם התלמידים ששובצו בהן.

בשלב הראשון ליישום התיקון במחוז הצפון, הוא זכה ככלל למשוב חיובי מן הגורמים השונים המעורבים ביישום. עם זאת, בהמשך וביתר שאת בשבועות האחרונים התגברה הביקורת הציבורית על יישום התיקון.

3.1 יישום התיקון במחוז הצפון בשנת הלימודים תש"ף (2019/20)

בשנת הלימודים תש"ף יושם, כאמור התיקון לחוק ביישובים וברשויות מקומיות במחוז הצפון. במחוז הצפון של משרד החינוך לומדים בשנת הלימודים תש"ף כ-41,416 תלמידי חינוך מיוחד שהם כ-12.4% מן התלמידים במחוז. בין תלמידי החינוך המיוחד במחוז – 28,889 תלמידים המשולבים בחינוך הרגיל, 4,315 תלמידים בכיתות חינוך מיוחד בבתי ספר רגילים ו-7,044 תלמידים בגנים ובבתי-ספר לחינוך מיוחד.¹⁵

בחודשים פברואר עד יוני 2019 פעלו במחוז הצפון ועדות זכאות ואפיון וצוותים רב-מקצועיים על פי התיקון לחוק. הוועדות פעלו בהתאם להנחיות שפרסם משרד החינוך

¹⁴ ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, הצעת חוק חינוך מיוחד (תיקון מס' 11), התשע"ח-הכנה לקריאה שנייה ושלישית, 26 ביוני 2020.

¹⁵ משרד החינוך, יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד, מצגת לוועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, 22 ביוני 2020.

בדצמבר 2018 ופירטו את סמכויות הוועדות, אופן ההתנהלות של הוועדות, המסמכים והמידע הנדרשים לוועדה ותהליך קבלת ההחלטות בוועדה.¹⁶

נציין כי אף כי מטרת היישום ההדרגתי הייתה הפקת לקחים מאופן הביצוע בפועל של הרפורמה במחוז אחד לקראת החלתו בכלל המחוזות, משרד החינוך לא הציג עד כה נתונים מפורטים ומסקנות מן היישום במחוז הצפון.

במענה לשאלת מרכז המחקר והמידע של הכנסת על הערכתו של המשרד את הצלחת התיקון לחוק במחוז הצפון ציין המשרד כי היו ביישום נקודות חוזק לצד אתגרים. בין נקודות החוזק של היישום נמנו: היערכות ליישום בזמן קצר כולל – הכנת תכנית עבודה, גיבוש חוברת הנחיות בשיתוף גורמים שונים בתוך המשרד ומחוצה לו וגיוס והכשרה של יושבי ראש וועדות זכאות ואפיון וחברי הוועדה; קיום תהליך היועצות מקוון עם הציבור וחשיפה של בעלי תפקידים במחוז ובאמצעותם צוותי החינוך וההוראה לעקרונות התיקון. נמסר כי הוועדות, במיוחד בשנה השנייה לפעילותן, מתפקדות באופן מקצועי ומדויק, תוך קיום שיתופי פעולה וממשקים עם בעלי התפקידים השונים בהן ושיח מכבד עם ההורים. על פי המשרד, בין האתגרים שהתגלו במהלך היישום היו הצורך להתארגנות ליישום החוק בזמן קצר, פיתוח והטמעה של מערכות ממחושבות התומכות בתהליך והתמודדות עם התנגדויות מגורמים ברשויות המקומיות ומארגוני המורים.¹⁷ כמו כן, ממידע שהובא בפני ועדת החינוך של הכנסת בדיונים בנושא הרפורמה בחינוך המיוחד בקיץ 2019 עלה ככלל משוב חיובי כלפי יישום התיקון במחוז הצפון.¹⁸

על פי נתונים שהעביר משרד החינוך לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת בסה"כ התקיימו במחוז הצפון 19,905 ועדות חינוך מיוחד, בתוכן 10,405 ועדות זכאות ואפיון ו-9,500 צוותים רב-מקצועיים. בהשוואה לשנים קודמות, אנו רואים גידול במספר וועדות זכאות ואפיון ביחס לוועדות השמה (10,405 ועדות זכאות ואפיון לקראת שנה"ל תש"ף לעומת 7,903 וועדות השמה בתשע"ט) וצמצום במספרם של הצוותים הרב-מקצועיים ביחס לוועדות שילוב (9,500 צוותים רב מקצועיים לקראת תש"ף לעומת 11,791 צוותים בתשע"ט), אך אין שינוי ניכר במספר הכולל של הוועדות. פירוט הנתונים על וועדות חינוך מיוחד במחוז הצפון בשנים האחרונות בתרשים הבא:¹⁹

¹⁶ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' חינוך מיוחד, יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד – שירותי חינוך מיוחד לתלמידים עם צרכים מיוחדים, חוברת מידע למנהלי מוסדות חינוך, צוותים חינוכיים, יושבי ראש ועדת זכאות ואפיון וחברי ועדת זכאות ואפיון, שנה"ל תשע"ט דצמבר 2018.

¹⁷ משרד החינוך, מידע ונתונים על יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 22 ביוני 2020.

¹⁸ משרד החינוך, היערכות המשרד לשנת הלימודים תש"פ בחינוך המיוחד, מצגת מנכ"ל משרד החינוך בדיון בוועדת החינוך של הכנסת, 5 באוגוסט 2019.

¹⁹ משרד החינוך, מידע ונתונים על יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 22 ביוני 2020.

תרשים 5: ועדות חינוך מיוחד במחוז הצפון, תשע"ז-תש"פ

על פי נתונים שהוצגו בוועדת החינוך התרבות והספורט של הכנסת בקיץ 2019, **לקראת שנת הלימודים תש"ף ניגשו לדיון בוועדת זכאות ואפיון 10,491 תלמידי חינוך מיוחד. 10,417 מתלמידים אלה, למעלה מ-99%, קיבלו זכאות לשירותי חינוך מיוחד.** מבין התלמידים שקיבלו זכאות 39% (4,042 תלמידים) שולבו בחינוך הרגיל, 33% (3,365 תלמידים) שובצו בכיתות חינוך מיוחד בחינוך הרגיל וכ-28% (2,917 תלמידים) הושמו בגנים ובתי ספר לחינוך מיוחד.²⁰ בסה"כ התקיימו 13 דיונים להשמה של תלמיד בסוג מסגרת שונה מזה שבחרו הוריו בשל חשש לפגיעה ממשית בשלוםם של אחרים. ב-11 מקרים נתקבלו עמדת הוועדה וב-2 מקרים נתקבלו עמדת ההורים. כן התקבלו 221 בקשות לדיון בוועדת השגה.²¹

מנתונים נוספים שהציג משרד החינוך עולה כי בשנת הלימודים תש"ף גדל מספר התלמידים המשולבים בכ-10% ביחס לשנת הלימודים תשע"ט, והם מהווים כ-70% מתלמידי החינוך המיוחד במחוז. מספר התלמידים שזכאים לסל שילוב אישי גדל בכמעט פי שניים ובשנת הלימודים תש"ף הם מהווים כ-16% מן התלמידים המשולבים במחוז.²²

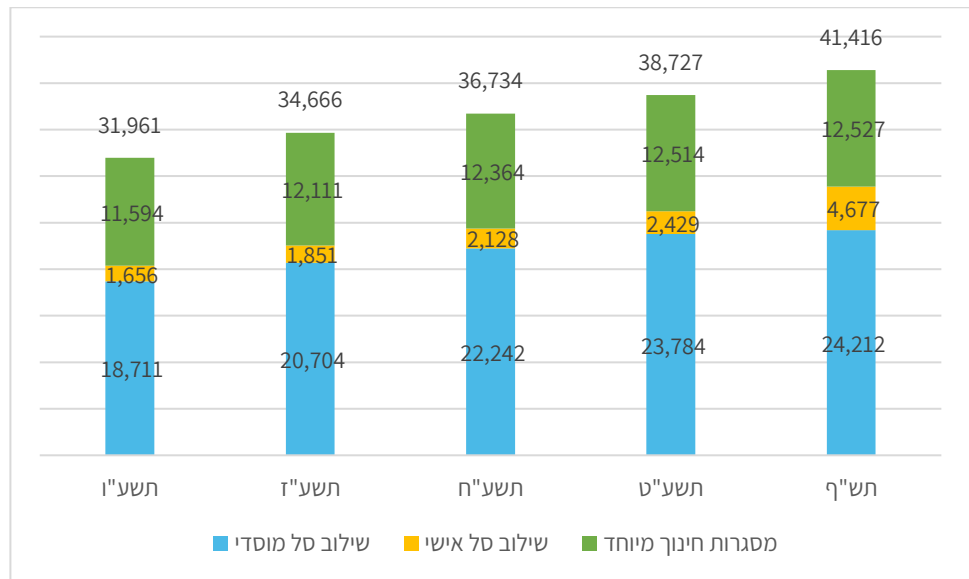
²⁰ על פי נתוני משרד החינוך במועד הדיון עבור 93 תלמידים שנקבעה להם זכאות ההורים טרם בחרו במסגרת.

²¹ משרד החינוך, מצגת לדיון בוועדת החינוך, התרבות והספורט – יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד, 23 ביוני 2020.

²² משרד החינוך, יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד, מצגת לוועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, 22 ביוני 2020.

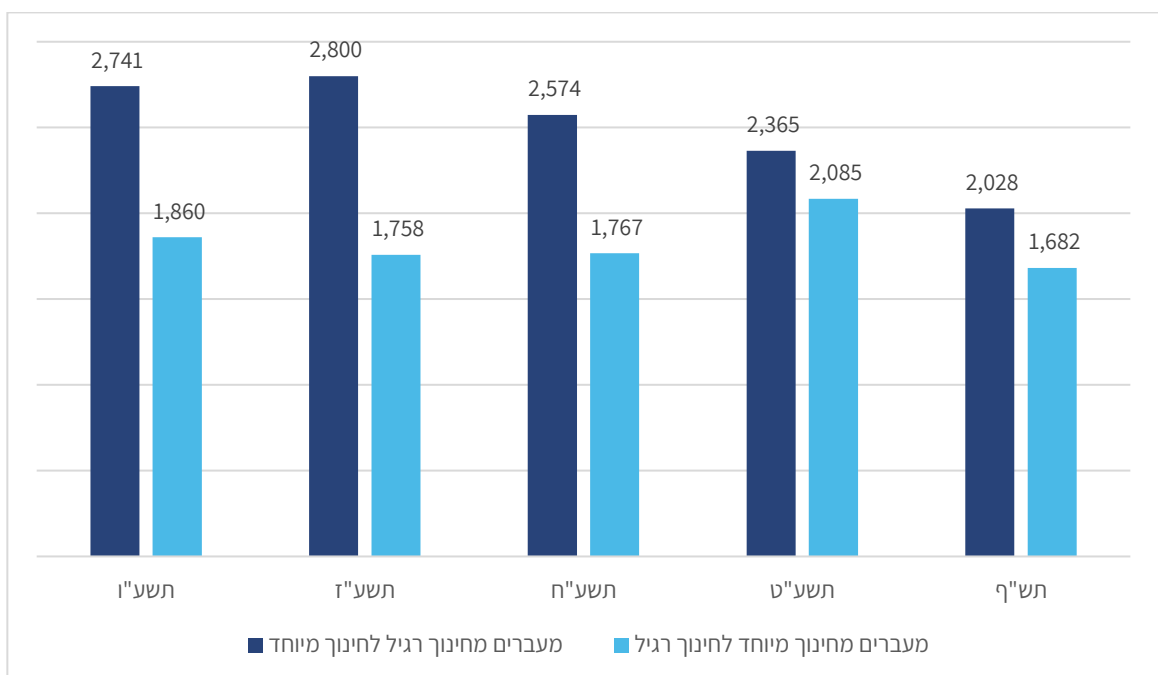
נתוני תלמידים במסגרות חינוך מיוחד מתוך מערכת משרד החינוך, במבט רחב – מספרים על חינוך, כניסה ב-17 ביוני 2020.

תרשים 6: תלמידי חינוך מיוחד במחוז צפון – תשע"ו-תש"ף

כן הציג משרד החינוך נתונים על מעברי תלמידי חינוך מיוחד מן החינוך המיוחד לחינוך הרגיל. נתונים אלה מעידים על ירידה במספר התלמידים שעברו ממסגרות החינוך הרגיל למיוחד ועל יציבות במספר התלמידים שעברו ממסגרות החינוך המיוחד לחינוך הרגיל בשנים האחרונות – לרבות בשנה"ל תש"ף שבה מיושם התיקון לחוק.²³

תרשים 7: מעברי תלמידי חינוך מיוחד במחוז הצפון, תשע"ו-תש"ף

²³ משרד החינוך, יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד, מצגת לוועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, 22 ביוני 2020.

עם זאת, המשרד לא הציג נתונים מפורטים בעניין זה שהיו מאפשרים לבחון את השינויים במספר תלמידי החינוך המיוחד המשולבים בחינוך רגיל ואת המעברים בין סוגי מסגרות שונות בעבור תלמידים עם מוגבלויות שונות ובשלבי חינוך שונים.

3.2 היערכות ליישום התיקון לחוק בכלל המחוזות

על פי התיקון לחוק החינוך המיוחד, בשנת הלימודים תשפ"א (ספטמבר 2020) צפוי התיקון לחול על כלל המחוזות. בהתאם לכך, **החל מינואר 2020 פועלות וועדות זכאות ואפיון בכל מחוזות משרד החינוך.**

על פי משרד החינוך, ההיערכות ליישום התיקון כללה כנסי חשיפה והכשרות לכל צוותי הוועדות בהתאם למודל שפותח במחוז הצפון, מינוי 2,225 רכזי השתלבות בבתי הספר, הקמת מרחבי הכלה במוסדות חינוך, וקיום קורסים והכשרות מקוונים לצוותי ההוראה. נמסר כי המשרד פועל בשיתוף שותפים ובעלי תפקידים שונים במשרד החינוך ומחוצה לו כדי להשלים נהלים והנחיות ליישום החוק כגון: חידוד הכלים והמהלים לקביעה של רמת תפקוד לתלמיד לצורך קביעת היקף סל התמיכה, שיפור המודל התקציבי להקצאת התמיכות וגיבוש חזר מנכ"ל ליישום התיקון לחוק. בהיערכות ליישום התיקון בכלל המחוזות יושמו על פי המשרד לקחים מיישום השלב הראשון של הרפורמה בתוכם שינויים בחוברת ההנחיות לוועדות החינוך המיוחד, החלפת הכלי ששימש בידי הוועדות במחוז הצפון (המחווון) בשאלון הראמ"ה שנבחן באמצעות צוותי עבודה משותפים למטה משרד החינוך, הפיקוח המחוזי והרשות המקומית ובשיתוף ארגוני הורים.²⁴

לקראת תחילת עבודת הוועדות פרסם משרד החינוך חוברת הנחיות מעודכנת ורחבה יותר. חוברת זאת עודכנה פעמיים עד לפרסום נוסח אחרון בפברואר 2020.²⁵ בין השאר, כוללות הנחיות אלה התייחסות למועד סיום הוועדות בשנה "ל תש"ף, קביעה כי הוועדות המתקיימות בשנה זאת לא ידונו בזכאות תלמידי חינוך מיוחד להסעות ולליווי והוראות ייעודיות לגבי תלמידים עם מוגבלות בשכיחות גבוהה הלומדים במסגרות לחינוך מיוחד.²⁶

סמוך לאחר תחילת עבודת הוועדות, הופסקה ההוראה פנים אל פנים במערכת החינוך בשל התפרצות מגפת הקורונה. בהמשך לכך הודיע משרד החינוך כי עד לתאריך 18 באפריל יתקיימו ועדות זכאות ואפיון לתלמידים מחדשי זכאות בלבד – תלמידי חינוך מיוחד הלומדים בחינוך הרגיל או במסגרות חינוך מיוחד ומעוניינים להמשיך באותו סוג מסגרת. על פי הוראות משרד החינוך הדיונים בוועדות זכאות

²⁴ משרד החינוך, מידע ונתונים על יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 22 ביוני 2020.

²⁵ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' חינוך מיוחד, [יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד: שירותי חינוך מיוחדים לתלמידים עם צרכים מיוחדים – חוברת מידע](#), 10 בפברואר 2020.

²⁶ כאמור לתלמידים עם מוגבלות בשכיחות גבוהה ברמת תפקוד גבוהה או בינונית-גבוהה זכאים לשירותי חינוך מיוחד במוסד חינוך רגיל מתוך הסל המוסדי בלבד. במקרה שתלמידים אלה לומדים במסגרות חינוך מיוחד והוריהם מעוניינים כי ימשיכו ללמוד בהם הם יוכלו להמשיך לעשות זאת עד למועד חידוש הזכאות הבא.

בתקופה זאת יתבצעו באמצעות שיחת ועידה/ועידת וידאו בין חברי הוועדה ללא השתתפות הורים. בתנאי שההורים מסכימים לכך. הדיונים בצוותים רב-מקצועיים וכן בעניינם של תלמידים חדשים או אלו המבקשים לעבור מסוג מסגרת אחד לשני לא התקיימו.²⁷

ב-14 באפריל 2020 פרסם משרד החינוך הוראות חדשות ולפיהן ניתן לקיים דיונים בוועדות עבור תלמידים שהדיון בעניינם נדחה, בנוכחות פיזית של חברי הוועדה ובהשתתפות הורים תוך שמירה על הנחיות משרד הבריאות בעניין ריחוק פיזי. על פי הוראות אלה בתקופת החירום ניתן לוועדות שיקול דעת רחב יותר בכל הנוגע לקביעת הזכאות ורמת התפקוד של תלמידי החינוך המיוחד. הן הוסמכו לקבוע זכאות גם לשנה אחת במקרים שבהם לא ניתן להמציא מסמכים קבילים בשל מצב החירום, וכן לקבוע זכאות ורמת תפקוד על פי התרשמותן כאשר חלק מן המסמכים הנדרשים לעבודת הוועדה חסרים. נקבע כי עבודת הוועדות תימשך עד 15 ביוני 2020.²⁸ הנחיות אלה בתוקף גם כעת.

על פי משרד החינוך מאז ינואר התקיימו כ-60,000 וועדות זכאות ואפיון. אך לא נמסר מידע על מספר הזכאים מבין התלמידים שניגשו לוועדות אלה ועל ההתפלגות שלהם בין המסגרות השונות.²⁹

4. ביקורת על יישום התיקון לחוק החינוך המיוחד

הרפורמה בחינוך המיוחד, ובפרט התיקון לחוק החינוך המיוחד, ספגה ביקורת מגורמים שונים. ביקורת זאת החלה, כפי שהוצג לעיל, תוך כדי הליך החקיקה והמשיכה בשלבים השונים של יישום התיקון.

סמוך לתחילת שנת הלימודים תשע"ט ואחרי סיום עבודת ועדות החינוך המיוחד לקראת יישום הרפורמה במחוז הצפון התרכזה הביקורת בכמה נושאים מרכזיים ובהם: היעדר הכנה יסודית, הכשרה וליווי מתמשך לצוותי הוראה בחינוך הרגיל לקליטת תלמידי החינוך המיוחד במסגרות החינוך הרגיל; קשיים ארגוניים סביב פעילות מנגנון הוועדות וכן הדרישה ממורים למלא את שאלוני רמת התפקוד (שאלון ראמ"ה) בטרם דיון בוועדה.³⁰ דווח על פער בין הצרכים של התלמידים לבין המענים שהם מקבלים בפועל מן הוועדות וכי רבים מן התלמידים המשולבים שניגשים לוועדות מקבלים סל שעות מצומצם או נמצא שאינם זכאים כלל לסיוע.³¹

²⁷ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' לחינוך מיוחד, הנחיות לקיום ועדות זכאות ואפיון עד לתאריך 18 באפריל 2020, מכתב, 19 במרץ 2020.

²⁸ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' לחינוך מיוחד, הנחיות לקיום ועדות זכאות ואפיון החל מיום 19 באפריל 2020 ועד לעדכון הנחיות החירום על ידי משרד הבריאות, מכתב, 14 באפריל 2020.

²⁹ משרד החינוך, מידע ונתונים על יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 22 ביוני 2020.

³⁰ ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, היערכות לפתיחת שנה"ל תש"ף בחינוך המיוחד, פרוטוקול דיון הוועדה, 5 באוגוסט 2019.

³¹ פרום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית, תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד והשפעתו על היערכות לפתיחת שנה"ל תש"פ, נייר עמדה לדיון וועדת החינוך של הכנסת, 5 באוגוסט 2019.

בחודשים מאז שהחלה עבודתן של ועדות החינוך המיוחד לקראת שנת הלימודים תשפ"א חזרה והתעוררה ביתר שאת ביקורת חריפה על יישום הרפורמה על ידי משרד החינוך סביב נושאים אלה ונוספים. בין מבקרי הרפורמה גורמים רבים ובהם: נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות במשרד המשפטים, השלטון המקומי, איגודים מקצועיים ובהם ארגוני פסיכולוגים ועובדי הוראה וארגונים המייצגים אנשים עם מוגבלויות והורים לתלמידים עם צרכים מיוחדים.

במסגרת מאמצייהם לשיפור יישום הרפורמה נקטו גופים אלה צעדים שונים. נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות במשרד המשפטים כינסה יום למידה בנושא הרפורמה בחינוך המיוחד ב-23 בפברואר 2020 שמסקנותיו נשלחו למשרד החינוך.³² ב-11 ביוני 2020 הגישו ארגונים המייצגים אנשים עם מוגבלויות עתירה לבג"צ נגד משרדי החינוך והאוצר. תשובת משרד החינוך לעתירה צפויה ב-23 ביוני 2020.³³ בין הסוגיות העיקריות שהעלו המבקרים את יישום התיקון לחוק בחודשים האחרונים:

4.1 שימוש בשאלון ראמ"ה

שאלון רמת תפקוד (שאלון ראמ"ה) הוא שאלון מקוון ובו כ-200 שאלות שמטרתו להעריך היבטים שונים בתפקוד ילדים עם צרכים מיוחדים במוסד החינוך. על פי הוראות משרד החינוך, את השאלון ממלאים עובדי ההוראה המלמדים את הילד במסגרת החינוכית שבה הוא לומד והוא נדרש לעבודת ועדות הזכאות והאפיון והצוותים הרב-מקצועיים ברוב המקרים שבהן הן דנות (מלבד תלמידים שנכנסים למערכת החינוך לראשונה ותלמידים עם מוגבלות בשכיחות נמוכה שמחדשים את זכאותם וצפויים להמשיך ללמוד באותה מסגרת חינוך מיוחד שבה למדו). הוא משמש לקביעת רמת התפקוד של התלמיד שעל בסיסה יוחלט על היקף שירותי החינוך המיוחד שיקבל במסגרות החינוך הרגיל ובסוגי מוגבלות שכיחים גם על סוג המסגרת החינוכית שיהיה זכאי ללמוד בה.³⁴

הביקורת על השימוש שמשרד החינוך עושה בשאלון היא בכמה היבטים³⁵:

- ביקורת מקצועית על אופן בניית השאלון ועל התאמתו לקביעת רמת התפקוד של תלמידים עם צרכים מיוחדים;

³² משרד המשפטים, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, יישום הרפורמה בחינוך המיוחד – תמונת מצב, פברואר 2020, מכתב לשר החינוך רפי פרץ ולמנכ"ל משרד החינוך שמואל אבואב, 12 במרץ 2020.

³³ בזכות – המרכז לזכויות אדם של אנשים עם מוגבלויות, אופק לילדינו, איל"ן – איגוד ישראלי לילדים נפגעים ואח' נ' משרד החינוך ומשרד האוצר, עתירה מתוקנת למתן צו על תנאי, בג"צ 3754/20, 11 ביוני 2020. נקתבל באמצעות עו"ד אביביית ברקאי-אהרונוף, ארגון בזכות, 17 ביוני 2020.

³⁴ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' חינוך מיוחד, [יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד: שירותי חינוך מיוחדים לתלמידים עם צרכים מיוחדים – חוברת מידע](#), 10 בפברואר 2020.

³⁵ פורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית, עמדת פורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית ואיגוד המנהלים בנוגע לתיקון בחוק החינוך המיוחד, אפריל 2020; משרד המשפטים, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, יישום הרפורמה בחינוך המיוחד – תמונת מצב, פברואר 2020, מכתב לשר החינוך רפי פרץ ולמנכ"ל משרד החינוך שמואל אבואב, 12 במרץ 2020; איגוד מנהלי המחלקות לחינוך ברשויות המקומיות, ועדות זכאות ואפיון – החלום ושיברו, מכתב למנכ"ל משרד החינוך, שמואל אבואב, 10 במאי 2020. בזכות – המרכז לזכויות אדם של אנשים עם מוגבלויות, אופק לילדינו, איל"ן – איגוד ישראלי לילדים נפגעים ואח' נ' משרד החינוך ומשרד האוצר, עתירה מתוקנת למתן צו על תנאי, בג"צ 3754/20, 11 ביוני 2020.

- עומס עבודה נוסף על המורים ודרישה מהם לבצע עבודה שאינה במסגרת תפקידם הרגיל והם אינם מוכשרים לבצע אותה;
- חוסר עקביות ושינויים תכופים בהנחיות משרד החינוך לגבי מילוי השאלון המקשים על עבודת הוועדות וצוותי ההוראה;
- דרישה מהוועדה להתייחס לנתון שהתקבל בשאלון רמת תפקוד (ראמ"ה) כגורם מרכזי בהחלטה על רמת התפקוד של התלמיד והיא רשאית לשנות את רמת התפקוד במקרים חריגים ביותר בלבד.
- להורים אין גישה לשאלון, אלא לנתון שהתקבל על בסיסו בלבד, אף שהחוק קובע שעל הוועדה להעביר להורים את כל המסמכים הנוגעים לעניינו של הילד.

נציין כי הנחיות משרד החינוך לגבי השימוש בשאלון ראמ"ה אינן ברורות והשתנו תכופות במהלך החודשים האחרונים. במסגרת הויכוח סביב שאלון רמת התפקוד (ראמ"ה), הודיעה הסתדרות המורים לחבריה בדצמבר 2019 כי עליהם להימנע ממילוי השאלון.³⁶ בהמשך לכך, בינואר 2020, פרסם משרד החינוך הנחיה ולפיה במקרה שבו ההורים מבקשים להשתתף בדיון – אין צורך למלא שאלון.³⁷ ואילו בחוברת ההנחיות המעודכנת שפורסמה בפברואר 2020 הוראה זאת לא מופיעה והשתתפות הורים בוועדה לא נמנית בין המקרים שבהם אין צורך למלא שאלון ראמ"ה.³⁸ זמן קצר לאחר מכן, הוראות המשרד בכל הנוגע להתנהלות הוועדות בזמן משבר הקורונה אפשרו, כאמור, לוועדות לקבוע זכאות ורמת תפקוד גם כאשר אין בידי הוועדה את כל המסמכים הנדרשים, בהם שאלון ראמ"ה.³⁹ למרות זאת, על פי נציגי משרד החינוך, בפועל גם בתקופת החירום התנהלו רוב הוועדות על בסיס השאלונים.⁴⁰

4.2 טענות להתנהלות לא תקינה בוועדות ולמעורבות של שיקולים תקציביים בקביעת זכאות לשירותי חינוך מיוחד ורמת תפקוד של תלמידים עם צרכים מיוחדים

בקרוב גורמים המעורבים בעבודת הוועדות לרבות נציגים מתוך הוועדות בהם פסיכולוגים חינוכיים, נציגי רשויות מקומיות ונציגי הורים, הועלו טענות למעורבות של שיקולים תקציביים בהחלטות הוועדות על קביעת זכאות ורמות תפקוד. בין השאר נטען כי יש הנחיה בעל פה של משרד החינוך שלא להעלות תלמידים לדיון בוועדות, שלא להעניק זכאות לשירותי חינוך מיוחד ליותר ממספר מסויים של תלמידים הניגשים לוועדה או שלא לקבוע לתלמידים רמות תפקוד נמוכות המזכות בסל שירותים רחב

³⁶ יפה בן-דוד, מזכ"לית הסתדרות המורים, [רפורמה בחינוך המיוחד – הדרישה למילוי שאלונים וטפסי ראמ"ה](#), 12 בדצמבר 2020.

³⁷ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' חינוך מיוחד, הבהרות בנוגע להנחיות לקיום ועדת זכאות ואפיון, 23 בינואר 2020.

³⁸ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' חינוך מיוחד, [יישום תיקון 11 לחוק החינוך המיוחד: שירותי חינוך מיוחדים לתלמידים עם צרכים מיוחדים – חוברת מידע](#), 10 בפברואר 2020.

³⁹ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' לחינוך מיוחד, הנחיות לקיום ועדות זכאות ואפיון החל מיום 19 באפריל 2020 ועד לעדכון הנחיות החירום על ידי משרד הבריאות, מכתב, 14 באפריל 2020.

⁴⁰ יעל בכר, מפקחת ארצית, ממונה יישום והטמעת חוק החינוך המיוחד, שיחת טלפון, 21 ביוני 2020.

יותר. נטען כי נציגי משרד החינוך בוועדות עושים שימוש בזכות ההצבעה הכפולה הניתנת ליו"ר הוועדה בכדי לקבל החלטות בניגוד לדעת הגורמים המקצועיים האחרים בדיון.⁴¹

נציין כי סוגיית הקשר בין התקציב העומד לרשות המשרד למתן שירותי חינוך מיוחד ומספר התלמידים שזכאים לשירותים אלה עלתה גם בדיוני ועדת החינוך של הכנסת על התיקון לחוק. במהלך הדיונים הדגישו נציגי משרד החינוך כי במסגרת הרפורמה יגדל התקציב המוקצה לחינוך המיוחד וכי יועברו תקציבים ככל שיידרש למתן שירותי חינוך מיוחד לתלמידים שיימצאו זכאים לשירותים אלה.⁴²

4.3 היעדר משאבים מספיקים לתלמידים בשילוב⁴³

הרפורמה כוללת כאמור כמה סוגים של מענים לתלמידי חינוך מיוחד המשולבים בחינוך הרגיל, בתוכם הגדלת מספר התלמידים הזכאים לסל אישי ומתן תקציבים שקליים להכלה לבתי הספר הרגילים אותם יוכלו לנצל לצרכים שונים לפי בחירתם. טענות בדבר היעדר משאבים מספיקים לתלמידים בשילוב והיעדר הדרכה, הכשרה וליווי מתאים לצוותי הוראה בבתי ספר בחינוך הרגיל עלו כאמור לכל אורך התהליך של תיקון החוק לרבות כיום.

טענות נוספות הקשורות בתלמידי חינוך מיוחד המשולבים בחינוך הרגיל:

- בפועל מספר שעות הסל האישי שקיבלו תלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחד מסל זה ירד והוא מצוי ברף הנמוך ביותר של הסיוע שניתן לתת לפי רמת התפקוד ולעיתים אף למטה מכך. זאת אף כי על פי התוספת לחוק, מספר שעות הסיוע המוגדר בחוק הוא המספר המינימלי שיש להעניק לתלמיד הנמצא זכאי.
- אף כי מספר התלמידים שזכאים לסל שילוב מוסדי צפוי לעלות (בעקבות עלייה במספר התלמידים עם מוגבלות בשכיחות גבוהה שנקבעה להם זכאות לשירותי חינוך מיוחדים ברמת תפקוד 1 או 2), חישוב הסל לפי שיעור נמוך של תלמידי חינוך מיוחד בבית הספר לא השתנה.

⁴¹ פורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית, עמדת פורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית ואיגוד המנהלים בנוגע לתיקון בחוק החינוך המיוחד, אפריל 2020; משרד המשפטים, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, יישום הרפורמה בחינוך המיוחד – תמונת מצב, פברואר 2020, מכתב לשר החינוך רפי פרץ ולמנכ"ל משרד החינוך שמואל אבואב, 12 במרץ 2020; איגוד מנהלי המחלקות לחינוך ברשויות המקומיות, ועדות זכאות ואפיון – החלום ושיברו, מכתב למנכ"ל משרד החינוך, שמואל אבואב, 10 במאי 2020. בזכות – המרכז לזכויות אדם של אנשים עם מוגבלויות, אופק לילדינו, איל"ן – איגוד ישראלי לילדים נפגעים ואח' נ' משרד החינוך ומשרד האוצר, עתירה מתוקנת למתן צו על תנאי, בג"צ 3754/20, 11 ביוני 2020. מרל ברנט, עמותת צח"י, שיחת טלפון, 22 ביוני 2020.

⁴² ראו למשל דברי מנהל אגף תקציבים במינהל כלכלה ותקציבים במשרד החינוך, בדיון בוועדת החינוך התרבות והספורט בנושא התיקון לחוק החינוך המיוחד, ב-5 ביוני 2018.

⁴³ פורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית, עמדת פורום הארגונים למען הפסיכולוגיה הציבורית ואיגוד המנהלים בנוגע לתיקון בחוק החינוך המיוחד, אפריל 2020; משרד המשפטים, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, יישום הרפורמה בחינוך המיוחד – תמונת מצב, פברואר 2020, מכתב לשר החינוך רפי פרץ ולמנכ"ל משרד החינוך שמואל אבואב, 12 במרץ 2020; איגוד מנהלי המחלקות לחינוך ברשויות המקומיות, ועדות זכאות ואפיון – החלום ושיברו, מכתב למנכ"ל משרד החינוך, שמואל אבואב, 10 במאי 2020. בזכות – המרכז לזכויות אדם של אנשים עם מוגבלויות, אופק לילדינו, איל"ן – איגוד ישראלי לילדים נפגעים ואח' נ' משרד החינוך ומשרד האוצר, עתירה מתוקנת למתן צו על תנאי, בג"צ 3754/20, 11 ביוני 2020.

- בכל הנוגע לסל השקלי שניתן לבית הספר נטען כי לא כל בתי הספר יודעים ויכולים לעשות בו שימוש וכי הוא לא מיועד לתלמידים שנקבעה להם זכאות לשירותי חינוך מיוחד אלא לתלמידים עם קשיים שלא נקבעה להם זכאות מסוג זה.